

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА МІЛІЦІЇ НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ВУЗІ

Домброван Н. В.

Проблема професійного становлення фахівця набуває сьогодні особливої актуальності у зв'язку зі зростаючою потребою суспільства в активній, цілеспрямованій особистості, здатній до продуктивної діяльності. Підготовка висококваліфікованих фахівців, зокрема юристів, здатних ефективно виконувати складні завдання функціонування ОВС в умовах розбудови правової, демократичної держави, неможлива без визначення актуального змісту, оптимальних організаційних форм і методів підготовки й підвищення кваліфікації правоохоронців, озброєння їх ефективними способами індивідуального й групового впливу на різні категорії населення в різних ситуаціях правової дійсності; забезпечення педагогічної значущості правотворчої діяльності; педагогічної доцільності здійснюваної керівниками різних рівнів кадрової роботи; мотивації й самовиховання, як загальноособистісного, так і професійного, необхідно для службового й життєвого зростання, збереження й розвитку, запобігання професійній деформації.

Професійне становлення особистості правоохоронця всебічно розглядається в сучасній юридичній, психологічній і педагогічній літературі (дослідження та публікації В.Г. Андросюка, О.М. Бандурки, В.І. Барка, Ю.Б. Ірхіна, М.В. Костицького, Л.І. Мороз, Г.О. Пономаренко, В.М. Синьова, О.М. Столярєнка, Г.Х. Яворської, С.І. Яковенка та ін.).

На думку спеціалістів, професіогенез виступає як механізм становлення й розвитку соціально-професійної зрілості працівника міліції. Г.Х. Яворська вважає, що загальною закономірністю професіогенезу є те, що всі його лінії (історична, економічна, інформаційна, особистісна) охоплюють закономірності розвитку особистості як професіонала й вимагають від неї активності в розвитку й утворенні психологічної структури, що забезпечуватиме професійну діяльність і особистісну ідентичність, яка її координуватиме [1, 49]. Між особистістю й професією в ході професіоналізації складається двосторонній зв'язок, що характеризується їх взаємовпливом. З одного боку, професійна діяльність впливає на окремі риси особистості, з іншого боку - певний склад особистості зумовлює вибір певного типу професії. Особливо яскраво цей вплив простежується в так званих "небезпечних" професіях, що висувають підвищені вимоги до окремих професійно значущих характеристик персоналу (психоемоційна стійкість, соціально-психологічна готовність до роботи в екстремальних умовах та ін.). Безперечно, до таких професій належить професія правоохоронця, специфіка якої суттєво позначається на особливості професійного становлення особистості. Ці специфічні особливості досить чітко простежуються вже на етапі навчання у вузі МВС.

Навчаючись у вищому навчальному закладі, який входить до структури МВС, курсант проходить службу на посаді рядового складу, має спеціальне звання, прийнявши присягу працівника ОВС України, текст якої затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.1991 р. № 382, носить формений одяг установленого зразка з відзнаками відповідно до його спеціального чи військового звання. Завдання курсантів, перед-

бачені ст. 55 Законом України "Про освіту", не суперечать основним завданням міліції, а лише доповнюють їх. Зокрема курсанти (слухачі) зобов'язані:

- знати мету й завдання навчання у вузі, що визначені освітньо-кваліфікаційними характеристиками;
- виконувати вимоги законів України, Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України, статуту вузу, накази командирів і начальників;
- дбайливо ставитися до майна вузу, озброєння та спеціальної техніки;
- суворо дотримуватися заходів безпеки під час навчальних занять і проведення робіт з озброєнням і спеціальною технікою;
- дотримуватися вимог щодо захисту інформації, що становить державну таємницю.

Під час навчання курсант бере участь в охороні громадського порядку, захисті власності від злочинних посягань і виконує інші завдання, покладені на міліцію ст. 2 Закону України "Про міліцію". Стаття 9 цього закону регламентує, що на курсантів навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України поширюються права й обов'язки, гарантії правового й соціального захисту та відповідальність працівників міліції, зокрема вони можуть залучатись до виконання завдань по охороні громадського порядку, громадської безпеки й боротьбі зі злочинністю в порядку, установленому чинним законодавством.

Статутом патрульно-постової служби міліції України, затвердженим наказом МВС України від 28.07.1994 р. № 404, передбачено залучення до охорони громадського порядку курсантів, слухачів навчальних закладів МВС України в курортних, дачних районах і зонах масового відпочинку. Положення про вищі навчальні заклади МВС, затвержене наказом МВС України від 14.02.2008 р. № 62, регламентує такі положення:

- статус "курсант" надається особам рядового й молодшого начальницького складу ОВС (військовослужбовцям, що не мають звань офіцерів), які навчаються у вузі;
- загальні права й обов'язки осіб перемінного складу вузу відповідно до їх спеціального або військового звання й службового положення визначаються згідно з законами України, статутами ОВС, Збройних сил України, вузу;
- курсанти зобов'язані виконувати вимоги законів України, Дисциплінарного статуту ОВС України, статуту вузу, накази командирів і начальників;
- початком проходження служби в ОВС, військової служби у внутрішніх військах МВС вважається дата, зазначена в наказі про зарахування на навчання до вузу;
- курсанти (слухачі) можуть бути відрадянжені для забезпечення охорони громадського порядку.

Отже, спектр діяльності курсантів є більш широким за спектр діяльності студентів, адже курсант займається не тільки навчальною діяльністю, а й службовою. В умовах вищих навчальних закладів МВС України службову діяльність (несення служби в складі добових нарядів із забезпечення діяльності вищого навчального закладу та його структурних підрозділів) розглядають як один з видів навчальної діяльності й практичної під-

готовки курсантів до майбутньої професії. Як бачимо, навчальна діяльність не є для курсанта єдиною, центральною й найбільш значущою сферою. Курсанти стикаються з різними соціально-побутовими (великі фізичні навантаження, завантаженість по службі, дефіцит особистого часу, побутова невпорядкованість) і психологічними труднощами (труднощі, пов'язані з молодшими командирами й офіцерами, необхідність діяти суворо за Статутом, укладатися в розпорядок дня). Курсанти відрізняються від студентів ще й способом життя, що впливає на їх індивідуальну й колективну діяльність. Адже найважливішим середовищем навчання й виховання курсанта є колектив навчального закладу загалом, факультету, курсу, навчальної групи й ті соціальні відносини й процеси, що властиві цим групам. За період навчання курсант "проживає" в колективі вищого навчального закладу значний етап становлення особистості, набуває фахових знань, умінь, навичок. У колективі формуються важливі особистісні якості курсанта, його світогляд, фахова компетентність майбутнього працівника ОВС. Відносини, що складаються в курсанта в колективі, відіграють важливу роль у його адаптації до фахового середовища. На нашу думку, колективна діяльність для курсантів є більш значущою, ніж індивідуальна, до того ж курсант є як рядовим міліціонером, так і студентом.

Отже, навчально-службова діяльність курсантів, на відміну від навчально-професійної діяльності студентів звичайного вузу значно жорсткіше регламентована розпорядком дня. Навчальна діяльність поєднується зі службою в нарядах, чергуваннях по охороні громадського порядку. Водночас, вона будується на принципі суворої звітності за кожне заняття, також і за пропущені. Усе це пред'являє більш високі вимоги до фізичної й емоційної витривалості юнаків і дівчат, їх умінню використовувати прийоми саморегуляції, ефективно організовувати навчальну роботу, концентрувати свою увагу й вольові зусилля на першочерговому. Увесь навчальний процес в юридичному вузі будується більшою мірою на принципі єдності. Це своєю чергою вимагає дотримання певної етики поведінки, субординації, що в кінцевому підсумку веде до певної втрати індивідуальних особливостей сприйняття, блокує реалізацію творчого потенціалу. Крім того, курсанту доводиться перебудовувати звичну систему спілкування, бути більш стриманим. Навчаючись у вузі МВС, курсант, з одного боку, потрапляє в ситуацію жорсткого контролю з боку посадових осіб. З іншого боку - умови навчання у вузі вимагають від курсанта значно більшої самостійності, відповідальності. Самостійне життя, необхідність приймати відповідальні рішення створюють оптимальні умови для формування соціальної зрілості особистості.

Ще однією специфічною особливістю навчання в юридичних вузах є переважання групової навчальної роботи, як на аудиторних заняттях, так і під час самопідготовки [2]. Це вимагає, з одного боку, уміння ефективно працювати в групі, а з іншого боку - сприяє розвитку здатності працювати в умовах, що відволікають увагу.

Професійне становлення курсанта вузу МВС як складний діалектичний процес актуалізує ряд внутріособистісних суперечностей. Ці суперечності порушують гармонійність внутрішнього світу особистості курсанта й є рушійною силою професійного розвитку майбутніх працівників міліції. Тобто у вихованні майбутнього міліціонера виникає протиріччя між вимогами, що

пред'являються професійною діяльністю працівників ОВС до особистості курсанта і його сформованістю в духовному й моральному плані, або між тією ідеальною стороною професіоналізму працівника, яку хотіли б бачити громадяни, і реальним станом цих якостей у сучасній міліції. Тому на сучасному етапі суспільного розвитку країни перед вищими навчальними закладами МВС України гостро стоїть проблема щодо подолання суперечностей між рівнем підготовки кадрів для ОВС і зростанням вимог до їх професійно-психологічної готовності працювати в екстремальних умовах, розширення криміногенної субкультури, діяти професійно й адекватно обставинам.

Аналіз особливостей професійного становлення курсанта був би неповним без урахування вікових особливостей особистості майбутніх працівників міліції. Період навчання у вузі відповідає в періодизації вікового розвитку онтогенетичного етапу від 17-18 до 23-25 років і визначається як пізня юність - рання дорослість [3]. Характеризуючи цей віковий період, багато авторів вказують на те, що він є надзвичайно значущим у розвитку особистості, що знаменує найважливіші моменти соціального розвитку й професійного становлення фахівця. Юнацький вік - це період формування розумової, вольової, емоційної й фізичної зрілості. Хлопцям і дівчатам притаманні такі психологічні риси, як вразливість, сприйнятливості, схильність до романтики, допитливості, підвищена увага до свого внутрішнього світу. Соціально-психологічна характеристика курсантів включає такі особливості, як прагнення до спілкування, бажання затвердитися в колективі тощо. Міжособистісні відносини в курсантських групах характеризуються, з одного боку, позитивним ставленням до товаришів, безкорисливістю й самопожертвою, з іншого - суперництвом.

Поряд з професійним становленням найважливішим завданням розвитку особистості курсанта є його становлення як суб'єкта власного життя. Ця лінія розвитку включає вибір друга, супутника життя, становлення світоглядної позиції, життєве "облаштування". Як показав аналіз теоретичної літератури, цьому аспекту самовизначення курсантів юридичних вузів у сучасних дослідженнях приділяється значно менше уваги. З нашої точки зору, значимість вивчення цієї проблеми зумовлена необхідністю врахування складного взаємозв'язку двох основних ліній розвитку особистості курсанта: професійного становлення й становлення як суб'єкта власного життя.

Як соціальна група, курсанти характеризуються особливими умовами життя, праці й побуту, суспільною поведінкою й своїми психологічними особливостями. Основним заняттям для курсантів є набуття знань і підготовка себе як фахівців і професіоналів. Позанавчальна, громадська робота, яка виконується в юридичному вузі, створює оптимальні умови для формування соціальної активності. Разом з тим, аналіз сучасного стану організації виховної роботи з курсантами вищих навчальних закладів МВС України, організації роботи з молодими фахівцями в органах і підрозділах внутрішніх справ, причин звільнення молодих працівників з ОВС свідчить про наявність недоліків у вихованні й формуванні психологічної готовності до умов професійної діяльності курсантів вищих навчальних закладів МВС України [4]. Тому сьогодні актуальним є розроблення професійно орієнтованих форм і методів виховання особистості майбутніх працівників ОВС.

Характеризуючи курсантів як особливу соціально-психологічну групу, важливо розкрити специфіку соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці. Її особливістю є те, що позиція юнака в системі суспільних відносин істотно змінюється. Юнак вступає в доросле життя як повноправний його учасник. Формування соціальної зрілості, економічної самостійності пов'язані з відходом від рідного дому, створенням власної сім'ї. Ще однією особливістю соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці є переорієнтація зі значимих близьких дорослих на професіоналів високого класу [5].

Сучасне життя вимагає від курсантів активного включення в соціальні відносини, взаємодії з людьми й соціальними інститутами в економічній, політичній і духовній сферах, прагнення до самостійної участі в житті інституту, суспільства, держави. Саме на це спрямована Концепція виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України, яка визначає виховну роботу у вузі невід'ємною складовою навчально-виховного процесу, включаючи в себе систему організаційних, соціально-психологічних, інформаційних, педагогічних, правових, культурно-просвітницьких і соціальних заходів, спрямованих на формування й розвиток у слухачів (курсантів) професійно необхідних психологічних якостей, моральної самосвідомості, що має забезпечити високу готовність випускників вузу до практичної діяльності [6].

Визначені такі напрями виховної роботи у вузі МВС України.

1. Світоглядна культура, яка передбачає систему знань, життєвих принципів та ідейну впевненість, соціальну активність. Система знань набувається перемінним складом під час вивчення філософських, політико-правових і гуманітарних дисциплін, постійного ознайомлення з політикою Української держави, станом справ у регіонах, країні, світі. При прийнятті рішення у своїй повсякденній поведінці важливо, щоб курсант (слухач, студент) знав і керувався загальнолюдськими принципами й повагою до честі та гідності людини, цінності життя, законослухняності тощо. Ідейна впевненість має виражатися в бажанні, готовності особистості будувати свою професійну діяльність відповідно до одержаних знань і засвоєних принципів, що знаходять відповідне відображення в ціннісних орієнтаціях, мотивації особистості.

2. Політико-правова культура - формування в перемінного складу таких рис, як повага до конституційно-політичної побудови країни, інститутів держави, дотримання вимог Конституції України й законів, що стоять на сторожі прав та інтересів громадян.

3. Моральна культура - вироблення й закріплення в перемінного складу таких моральних якостей, як суворе дотримання норм і принципів загальнолюдської моралі, шанобливе ставлення до праці й навчання, стійкість, мужність, чесність і безкомпромісність при виконанні службових обов'язків, висока вимогливість до себе, почуття товариства, справедливості, непримиримість до хамства, підлабузництва, зазнайства, користоловства.

4. Естетична культура - прищеплення перемінному складу відчуття прекрасного, прилучення його до ба-

гатств національної й світової культури, духовних цінностей.

5. Фізична культура - зміцнення й збереження здоров'я, розвиток фізичної сили та витримки, швидкої орієнтації й реакції, уміння швидко діяти в умовах фізичного й психологічного напруження.

6. Патріотичне виховання - виховання перемінного складу в душі гордості за історичне минуле та сьогодення українського народу.

7. Виховання дисциплінованості й законослухняності - забезпечується глибоким знанням і повсякденним дотриманням вимог чинного законодавства, Присяги, Етичного кодексу й Кодексу честі працівника ОВС [6].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що професійне становлення працівника міліції на етапі навчання у вузі являє собою складний динамічний процес, важливу роль в описі якого відіграють: 1) особливості самої професії правоохоронця, яку відносять до розряду "небезпечних" професій; 2) специфіка побудови навчального процесу в правоохоронному вузі; 3) соціальний статус курсанта має суттєві відмінності від соціального статусу студента, адже курсант одночасно є як суб'єктом навчальної діяльності, так і суб'єктом службової діяльності. Статус службовця має негативний вплив на рольову поведінку курсанта на навчальному занятті; 4) характеристики курсантів як особливої вікової й соціальної групи. Аналіз всіх перерахованих факторів у їх взаємозв'язку дозволяє розглянути професійне становлення курсанта вузу МВС як системний соціально-психологічний феномен.

Література

1. Яворська Г.Х. Соціально-професійна зрілість курсантів вищих закладів освіти МВС України: монографія. - О.: ПЛАСКЕ ЗАТ, 2005. - 405 с.
2. Кадрова та виховна робота в ОВС: Навч.-метод. посіб. / В.М. Синьов, В.І. Кривуша, Т.В. Кушнірова, М.І. Легенький. - К.: КЮІ КНУВС, 2006. - 179 с.
3. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. - Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. - С. 5-8.
4. Про стан організації роботи з молодими фахівцями в органах та підрозділах внутрішніх справ України протягом 2010 року: Лист МВС України від 26.01.2011 р. № 1317/Мг.
5. Кон И.С. Психология ранней юности. - М., 1989. - 255 с.
6. Про затвердження Концепції виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України, Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України та Положення про порядок організації та проведення виховної роботи з перемінним складом у вищих навчальних закладах МВС України: Наказ МВС України від 30.11.2002 р. № 1279.

Домброван Н.В.

*начальник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ
Надійшла до редакції 20.08.2012*